

Izvorni znanstveni rad
UDK 911.3 Hrvatsko zagorje (091)(497.5)
Primljeno 2015-08-14
Prihvaćeno za tisak 2015-08-26

HRVATSKO ZAGORJE – PROSTOR I HISTORIJSKO- GEOGRAFSKA OBILJEŽJA

Suzana Jagić, Ivanec

Sažetak

Ovaj rad rasprava je o definiranju prostorne dimenzije granica regije Hrvatskog zagorja, uz promatranje vremenskih granica oblikovanih u prilikama hrvatskog društva do 1941. godine. Uz geografski princip regionalizacije, u radu govori se i o negeografskoj regionalizaciji s obzirom na upravno-političku organizaciju Hrvatskog zagorja. Na kraju rada razmatra se razvoj kotareva Hrvatskog zagorja: Ivanca, Novog Marofa, Pregrade, Zlatara, Stubice, Krapine i Klanjca.

Ključne riječi: Hrvatsko zagorje; regionalizacija; prostorna dimenzija; historijsko-geografska obilježja; kotar

Znanstveno determiniranje pojma geografskog prostora Hrvatskog zagorja (kraće Zagorja) u prošlosti ni među znanstvenicima nije bilo u potpunosti ujednačeno, a problematika ostaje otvorena i u suvremeno vrijeme. Hrvatsko se zagorje kao pojam ne može poistovjetiti s administrativnim ni političkim granicama. Na početku XIX. stoljeća Zagorje nije predstavljalo političku cjelinu, što je vidljivo iz *Malog zemljopisa za početnike* koji je izdan u Varaždinu 1847. godine, a napisao ga je Antun Rožić. Prema poglavlju *Horvatska Zemlja*, Hrvatsko je zagorje bilo u administrativno-upravnom pogledu razjedinjeni prostor jer su se područja Stubice i Bistrice nalazila u administrativnom sastavu Zagrebačke županije (*varmeđe*), dok su se Krapina, Klanjec, Radoboj, Sutinsko, Lepoglava, Trakošćan i Klenovnik nalazili u Varaždinskoj županiji. U sastav Varaždinske županije uključena su bila i naselja sjeverno i južno od Ivanšćice i Strahinčice, čime je geografski prostor sjeverno i sjeverozapadno od Ivanšćice bio uključen u sastav Hrvatskog zagorja. Dragutin Seljan, geograf iz istog razdoblja, u

mjesta Hrvatskog zagorja ubrojio je Varaždin, Kneginec, Varaždinske Toplice, Vinicu, Petrijanec, Krapinu, Krapinske Toplice, Sutinsko, Radoboj, Klanjec, Lobor, Začretje, Lepoglavu, Klenovnik, Trakošćan, Belu, Pregradu, Novi Marof, Konjščinu, Kostel, Belec, Tuhelj i Horvatsku.¹ Krajem XIX. stoljeća Vjekoslav Klaić izražava drugačije mišljenje o Hrvatskom zagorju koje opisuje kao dolinu opasanu gorskim bedemima s tri strane, dok se ono na jugu otvara prema rijeci Savi.² Isti je autor Hrvatsko zagorje podijelio na Gornje i Donje zagorje, no nije pojasnio u čemu se točno ogledala ta podjela.³ U podjeli po županijama Klaić navodi kako je Varaždinska županija podijeljena na 3 podžupanije – Varaždinsku, Krapinsko–topličku i Zlatarsku. Hinko Hranilović početkom XX. stoljeća Zagorje je omeđio na dvije kotline, a ističe i ulogu Topličke gore od koje se sjeverno prostire Podravina, dok samu goru opisuje kao “priliku pravoga Zagorja”.⁴ Sredinom XX. stoljeća (1939.) Radovan Bošnjak razlikuje sjeverni i južni dio Zagorja određujući ih kao porječje rijeke Bednje, odnosno Krapine.⁵ Gjuro Szabo uz naziv Zagorja vezuje krajeve oko Klanjca, Pregrade, Krapine i Zlatara, no opisuje kulturno–povijesne spomenike i iz drugih susjednih kotareva. Značajno je da će geografi sve više naglašavati promjene u obuhvatu prostornoga pojma Hrvatskog zagorja, što se posebice vidi u radovima Zvonimira Dugačkog (1940.), Stjepana Ratkovića (1941.), Vladimira Blaškovića (1957.) i Ivana Crkvenčića (1951.) koji navodi kako “po svom geografskom položaju i vezama porječje gornje Bednje je rubna podravska krajina, ali je, zbog historijskog razvoja, ekonomskih prilika i socijalnih odnosa slična kraju s južne strane Ivančice te ga redovito pribrajaju Hrvatskom zagorju.”⁶ U regionalizaciji Hrvatske Veljko Rogić bavio se također razmatranjem pojma Hrvatskog zagorja.⁷ Još starija crkveno–teritorijalna podjela zagorskog prostora potvrđuje činjenicu da je Hrvatsko zagorje također i prostor sjevernije od Ivančice i Strahinčice, naime, u popisu župa Zagrebačke biskupije arhiđakona Ivana Goričkoga iz 1334. godine spominje se *districtus Zagoria* i u njemu župe na području gradova Krapine, Lobora, Kostela, Oštrca, Belca, Trakošćana., ukupno 22 župe.⁸ Teritorijalne granice spomenutih starih crkvenih župa održale su se kroz duži vremenski period u usporedbi s, kroz vrijeme, često prisutnim promjenama administrativno–upravnih jedinica Hrvatskog zagorja –

¹ Gjuro Szabo, *Hrvatsko Zagorje* (Zagreb, 1974.)

² Vjekoslav Klaić, *Zemljopis zemalja u kojima obitavaju Hrvati* (Zagreb, 1880.)

³ Isto.

⁴ Milan Ilić, Dražen Njegač, Danijel Orešić, Aleksandar Toskić, „Geografska obilježja i osobitosti Hrvatskog zagorja“, *Gazophylacium*, 1-2 (Zagreb, 1993.), 13-36.

⁵ Isto.

⁶ Isto.

⁷ Isto.

⁸ *Geografija SR Hrvatske 2* (Zagreb, 1974.), 72.

županija, podžupanija, kotareva ("srezova") i općina, koje ponekad i nisu bile posljedica prirodne stvarnosti i potreba ljudi na tom prostoru. S promjenama društveno-političkih i gospodarskih prilika tijekom prošlosti, mijenjao se i prostorni obuhvat pojma Zagorje. Usprkos već ranije naznačenoj podjeli na Gornje i Donje zagorje, što u geografskom smislu predstavlja područje sjeverno i južno od Ivanščice i Strahinčice, ono je jedinstvena i cjelovita geografska regija⁹ pa je prema tome i profesor Vladimir Blašković¹⁰ naznačio granice Hrvatskog zagorja: zapadna je granica tok rijeke Sutle, na sjeverozapadu i sjeveru prirodna granica Zagorja podudara se s razvođem porječja gornje Bednje, odnosno Bednjinih pritoka Žarovnice i Voće, a dalje prema Topličkoj gori. S hrpta Topličke gore granica se na sjeveroistoku spušta u dolinu rijeke Bednje kod Svibovca, presijeca Bednju i njenu dolinu te prelazi prema Kalniku. Najviši vrh Kalničke gore – Vranilac (643 m) dijeli zagorsko područje na sjeveru i kalničko Prigorje na jugu. Jugozapadno od Kalničke gore pruža se Medvednica koja zatvara Hrvatsko zagorje na istoku i jugoistoku. Medvednica se kod Podsuseda spušta prema rijeci Savi koja na tom prostoru, između ušća Krapine i Sutle, omeđuje prostor Hrvatskog zagorja s južne strane.¹¹ Prema hidrografskom kriteriju Hrvatsko zagorje obuhvaća porječje rijeke Krapine, lijevo porječje rijeke Sutle, gornje i srednje porječje Bednje do njenog prodora u Podravinu kod Svibovca te najgornje (izvorišno) porječje Lonje sve do Huma.¹² Planinski greben Ivanščica – Veternica – Strahinčica – Kuna gora razdvaja Hrvatsko zagorje u južno ili Donje zagorje između Kostelske gore, Strahinčice, Ivanščice, Kalničke gore i Medvednice, te sjeverno ili Gornje zagorje sjevernije od Ivanščice i Strahinčice, između Maceljske i Topličke gore.¹³ Reljef toga prostora geomorfološki je veoma dinamičan¹⁴, dok se u mineraloško-petrografskom i geološkom sastavu nalaze naslage od paleozoika do najmlađih geoloških razdoblja u razvoju Zemlje.¹⁵

Podatci iz 1971. godine navode da Hrvatsko zagorje obuhvaća površinu od oko 1.892 km², a broj stanovnika iznosio je 242.619 raspoređenih u 7 općina: Donja Stubica, Ivanec, Klanjec, Krapina, Novi Marof, Pregrada, Zabok i Zlatar

⁹ Hrvatsko zagorje izdvaja se danas kao posebna regionalna cjelina ponajviše radi specifičnosti svoga razvoja i osobina, iako se jedan njegov dio nalazi u gravitacijskoj sferi grada Zagreba, a drugi Varaždina.

¹⁰ Željko Poljak, "Prof. dr. Vladimir Blašković (1901. – 1990.)", *Hrvatski planinar* 1-2 (Zagreb, 1990.), s. 42.

¹¹ G. Szabo, *Hrvatsko Zagorje*, 38.

¹² Isto; *Geografija SR Hrvatske* 2, 68-69.; Ilić, Njegač, Orešić, Toskić, *nav. dj.*, 13-36.

¹³ Szabo, *nav. dj.*, 39.

¹⁴ *Geografija SR Hrvatske* 2, 64-68.; Ilić, Njegač, Oršić, Toskić, *nav. dj.*, 13-36.

¹⁵ *Geografija SR Hrvatske* 2, 68-69.

Bistrica.¹⁶ Raspored i broj stanovnika Hrvatskog zagorja rezultat je dugog povijesnog razvoja. Čovjek je na tom prostoru bio prisutan od prapovijesti o čemu nam svjedoče nalazi iz Punikvi kraj Ivanca, u Golubovcu, na Hušnjakovu kod Krapine, Vindiji kod Donje Voće. U doba antike područje Zagorja ostalo je relativno izolirano, stoga što su ga važne rimske prometne arterije samo tangirale.¹⁷ Naseljenost toga prostora može se pratiti iz već spomenutih popisa starih srednjovjekovnih crkvenih župa od kojih su najstarije one iz XIII. stoljeća – Donja Stubica (1200.), Gornja Stubica i Bistra (oko 1209.), Krapina (1225.), župa u Martin Dolu (1242.) i Belcu (1258.).¹⁸ U popisu župa Zagrebačke biskupije iz 1334. godine navode se 22 župe, dok se u popisu iz 1501. navode i neke nove župe iz čega je vidljivo da je od ukupnog broja župa koje su postojale krajem XX. stoljeća (58), većina njih postojala već u XV. stoljeću (38).¹⁹ Jedna je osnovana u XVII. stoljeću, a većina kasnije u jozefinsko vrijeme.²⁰ Raspored starih i novih župa upućuje također na stupanj i raspored naseljenosti, naime, s obzirom na manji broj starih župa na zapadu i sjeverozapadu, ti su predjeli Hrvatskog zagorja sve do XVI. stoljeća bili rjeđe naseljeni, što se uvelike promijenilo na kraju XVIII. stoljeća. Taj je dio Hrvatskog zagorja od XVI. do XVIII. stoljeća bio prostor imigracije stanovništva, plemstva i crkvenih redova koji su s juga bježali pred Turcima Osmanlijama. Pisac Pal Magda istaknuo je kako je u XIX. stoljeću Hrvatsko zagorje bilo najgušće naseljeno područje ne samo u Hrvatskoj već i u svim zemljama krune Sv. Stjepana.²¹

Od popisa stanovništva 1857. do popisa iz 1931. godine stanovništvo se podvostručilo u zlatarbistričkom, stubičkom i ivanečkom kotaru, a od toga nisu bilo daleko ni ostali zagorski kotarevi, što je prvenstveno bila posljedica velikog prirodnog prirasta stanovništva. Smanjenje prirodnog prirasta nastupilo je tek nakon Drugoga svjetskog rata. Jedan od činilaca smanjenja bilo je i iseljavanje stanovništva koje je u Hrvatskom zagorju imalo specifična obilježja. Usprkos nedostatku i skupoći zemlje, Zagorci su se teško odlučivali za kolonizaciju. Naseljavanje

¹⁶ Isto, 64.; Prema popisu iz 1991. broj stanovnika iznosio je 223.532 (118 stanovnika/km²) što znači da Zagorje danas bilježi smanjenje broja stanovnika, posebice u manjim i srednjim naseljima.

¹⁷ *Hrvatsko Zagorje i Međimurje* (Zagreb, 2001.), 7.

¹⁸ *Geografija SR Hrvatske* 2, 72.

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

²¹ Isto, 73. Navedeni autor pripada prvoj etapi razvoja statistike u Habsburškoj Monarhiji – razdoblju pred-modernosti, u kojem je objavljeno više edicija i knjiga o geografsko-statističkim pokazateljima zemalja Habsburške Monarhije i u kojima se nalazi i mnogo podataka i o hrvatskim pokrajinama. Petar Korunić, “Početak etnografske statistike u Habsburškoj Monarhiji i Hrvatskoj: Etnička identifikacija i etničke strukture stanovništva”, *Historijski zbornik* LXIII, broj 1 (Zagreb, 2010.), 5-53.

**Tablica 1. Kretanje broja stanovništva Hrvatskog zagorja
(1857. – 1948.)**

Izvor: *Geografija SR Hrvatske* 2 (1974.), 73.

Kretanje broja stanovništva Hrvatskog zagorja	
Godina	Stanovnika
1857.	145.313
1880.	179.973
1900.	221.006
1931.	260.814
1948.	272.444

je bilo najjače u krajeve bliže Zagorju, u Moslavinu, Požešku kotlinu, a manje u Đakovštinu i u Srijem. Prije Prvoga svjetskog rata iseljavalo se u Sjevernu i Južnu Ameriku, iako ne u prevelikom broju. Agrarna prenaseljenost rezultirala je veoma nepovoljnim posjedovnim odnosima u Zagorju te su uglavnom dominirali sitni posjedi s 0-3 ha zemlje, a prilike je još dodatno pogoršala velika razdrobljenost posjeda, pa su i oni sitni posjedi bili razdijeljeni na mnoštvo malih čestica. Usitnjavanje posjeda započelo je još u XIX. stoljeću s procesom dioba kućnih zadruga. Probleme agrarne prenaseljenosti i kroničnog nedostatka zemlje nisu uspjele riješiti ni provedene agrarne reforme nakon Prvoga i Drugoga svjetskog rata. U razdoblju od 1918. do 1941. godine agrarna reforma bila je jedan od važnih društvenih problema u Jugoslaviji. Njezino provođenje zadiralo je u političke, ekonomske, socijalne, nacionalne i međudržavne odnose Jugoslavije.²²

Prostor Hrvatskog zagorja je do prijelomne 1918. godine u upravnom smislu pripadao Varaždinskoj županiji.²³ Prema zakonu od 5. veljače 1886. o ustrojstvu županija i uređenju uprave u županijama i kotarevima, županije su bile podijeljene na kotare. Upravne funkcije u kotaru vršila je kotarska oblast u čiji je djelokrug spadala briga oko izvršenja zakonskih propisa, održavanje javnog reda i mira, održavanje cesta, mostova, kanala i zaštite imovine, poslovi dioba kućnih zadruga, nadzor nad granicama kotara, općina, izdavanje putnih iskaznica i propusnica, poslovi zdravstva, školstva, evidencije vojske i slično.²⁴ Naslijedena

²² Vidi: Zdenka Šimončić–Bobetko, "Agrarna reforma na području Hrvatskog zagorja i Podravine u međuratnom razdoblju (1918. – 1941.)", *Povijesni prilozi* 7 (1988.), 33-76.

²³ Zagorska županija ukinuta je 1486. godine te je područje pripojeno Varaždinskoj županiji i gradu Varaždinu s kojim Zagorje ostaje administrativno povezano sve do sredine XIX. stoljeća kada se stvaraju kotarevi kao zasebne administrativne jedinice.

²⁴ Ivan Beuc, *Povijest državne vlasti u Hrvatskoj (1527. – 1945.)*, (Zagreb, 1969), 193.

administrativna ustrojstva zadržala su se i nakon 1918. godine. Zakonom od 26. travnja 1922. o općoj upravi kotari su trebali dobiti kotarsku samoupravu koja, međutim, u praksi nije bila provođena. Oblasna uprava ukinuta je 1929. godine, a u kotarevima je ustvari funkcionirao bez prekida samo ured kotarskog poglavara²⁵ (kotarsko poglavarstvo) do ukidanja županija 1924.²⁶ prema propisu iz 1886., a od 1925. do 1929. prema istim propisima, ali usklađenim s zakonom iz 1922. godine.²⁷ Iako su dakle pravne osnove²⁸ za uspostavljanje novog administrativno-teritorijalnog uređenja u Kraljevini SHS bile postavljene 1922., ono se provodilo do 1927. godine iako prilagođeno novim političkim okolnostima. Nakon izbora za oblasne skupštine, koji su bili održani u siječnju 1927., država je pristupila konačnom ukidanju županija i organiziranju oblasti. Takva je organizacija postojala do studenoga 1929. kada se u Kraljevini Jugoslaviji uvodi banovinski upravno-teritorijalni sistem. Prema *Zakonu o unutrašnjoj upravi u Kraljevini Jugoslaviji* iz 1929. godine opća uprava u Kraljevini Jugoslaviji trebala se vršiti po banovinama, kotarevima i općinama. Opće upravne vlasti predstavljali su banovi u banovinama, kotarski i gradski načelnici te upravitelj grada Beograda. Ukidanje starih austro-ugarskih zakona za općine bilo je provedeno 1933. godine donošenjem *Zakona o općinama*.²⁹ Kotarevi Hrvatskog zagorja - Ivanec, Novi Marof, Pregrada, Zlatar, Stubica, Krapina i Klanjec – pripadali su od 1929. do 1939. godine u sastav Savske banovine,³⁰ ustrojene 3. listopada 1929. *Zakonom o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja*.³¹

Središte kotara Ivanec smješteno je na južnom dijelu Bednjanskog polja u Hrvatskom zagorju, u mikroregiji Doline Bednje Središnje Hrvatske, 22 km jugozapadno od Varaždina.³² Najstariji pisani spomen Ivanca nalazi se u ispravi datiranoj 22. lipnja 1396., koju je u Beli izdao prior ivanovaca i gospodar kastru-

²⁵ Kotarski je poglavar bio neposredni izvršitelj opće uprave u kotaru, a postavljao ga je ministar unutrašnjih poslova. Da bi mogao redovito izvršavati svoje zadatke, bilo mu je dodijeljeno administrativno osoblje. Ta se administracija nazivala kotarska oblast.

²⁶ *Uredbom o podjeli zemlje na oblasti* (1922.) koja je provedena 1924. godine. Sljednik županije bila je Zagrebačka oblast u Zagrebu.

²⁷ Beuc, *nav. dj.*, 361.; Mirko Androić, *Teritorijalna upravna podjela područja B. kotareva Čakovec, Varaždin, Koprivnica i Krapina s broječanim podacima o površini, naseljima, kućama i stanovništvu kao i povremenim podacima o privredi, školstvu, štampi i zdravstvu za 1918. – 1941.* (Varaždin, 1965.), strojopis, 3.

²⁸ *Zakon o ustanovljenju oblasti, Uredba o podeli zemlje na oblasti, Zakon o oblasnoj i sreskoj samoupravi i Zakon o opštoj upravi.*

²⁹ "Zakon o općinama od 14. 3. 1933.", *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, 15/1933., br. 85 (15.4.1933.), 493.-505.

³⁰ Savska je banovina bila najveća i površinom i brojem stanovnika od svih ustrojenih 9 banovina te Uprave grada Beograda.

³¹ *Zbornik zakona, uredbi i naredbi* br. 84-107, sv. XI-XII., 1615.

³² *Leksikon naselja Hrvatske* 1., 295-296.

ma Bele Ivan Mlađi od Paližne stanovnicima “*slobodne općine Svetog Ivana*”.³³ Župa Ivanec osnovana je 1648. kada se u kanonskim vizitacijama navodila kapela Svetog Ivana Krstitelja u čijoj će neposrednoj blizini biti u XVII. stoljeću izgrađena župna crkva Svete Marije Magdalene koja je svoj današnji izgled poprimila u XIX. stoljeću. Kapela Svetog Donata prvi se put spominje 1395. godine. *Stari grad Ivanec* izgradili su ivanovci kao obrambeni kastrum koji se spominje tek krajem XV. stoljeća. Konačni oblik kaštelu dala je obitelj Kukuljević-Sakcinski u XIX. stoljeću (srušen je 1959.). Jačanje stupnja centraliteta naselja Ivanec u smislu oblikovanja prostora oko Ivanca kao središta na principu funkcionalne međuzavisnosti koja se javlja u prostornoj cirkulaciji ljudi, robe i informacija odvijalo se tijekom XIX. stoljeća. Ivanec tako postupnim razvojem postaje nodalna regija.³⁴ Osnovne centralne funkcije jesu uprava, sudstvo, školstvo, zdravstvo, kultura i informacije, pošta, bankarstvo i osiguranje, ugostiteljstvo i trgovina³⁵ koje djeluju preko svojih institucija. Već krajem XIX. stoljeća Ivanec je ostvario prijelaz s I. prema II. stupnju centraliteta time što je bio centar kotara, imao je kotarski sud, dvije osnovne škole, u njemu je živio liječnik, imao je i apoteku, poštu, niz specijaliziranih trgovina i obrta, više gostionica i prenočište, prometnu povezanost (željeznica) te razvijenu rudarsku eksploataciju. Jedan od važnih pokazatelja centraliteta nekog naselja njegova je upravna i često, u to vrijeme, s njome povezana sudska funkcija. Ivanec je takve funkcije dobio u razdoblju neoapsolutizma (1851. – 1860.) koje je zapravo predstavljalo prvi pravi iskorak naselja u smislu njegovog zahvaćanja protomodernizacijskim procesima čiji će učinci, dakako, biti vidljivi puno kasnije. Naime, državne su vlasti u cilju modernizacije uprave i prevladavanja neprikladne feudalne strukture posebice tijekom neoapsolutizma provodile niz reformi pa će tako uprava Namjesništva 1854. godine ukinuti podžupanije i zamijeniti ih sa 46 kotara. Prema Silvestarskom patentu³⁶ politička uprava spojena je bila sa sudstvom prve molbe u “mješovitim” kotarskim uredima.³⁷ Time su stare autonomne seoske općine, kakva je bila i Ivanec, postale sastavni dio oblasti (negdje su prestale i postojati), a Ivanec postaje središte općine i novou-

³³ Vidi: Hrvoje Petrić, “O nekim naseljima u porječju rijeke Bednje tijekom srednjega i početkom ranoga novog vijeka”, *Kaj* 3 (Zagreb, 2010.), 91-116.

³⁴ Nodovi (čvorišta, polovi) postaju sela i općine kotara Ivanec, dok vezama između njih postaju prometnice i sve druge komunikacijske veze. Nodusi ili čvorišta u prostoru čine povezani funkcionalni sistem s funkcionalnom hijerarhijom, što znači da određeni broj čvorišta (naselja nižeg nodaliteta) gravitira naselju višeg nodaliteta (Ivanec od sredine XIX. stoljeća). Milan Vresk, *Grad u regionalnom i urbanom planiranju* (Zagreb, 1990), 71.

³⁵ Isto, 118.

³⁶ Silvestarskim patentom od 31. prosinca 1851. godine car Franjo Josip I. ukida oktroirani Ustav i uvodi neoapsolutizam.

³⁷ Mirjana Gross, *Prema građanskom modernom društvu* (Zagreb, 1992), 86.

strojenog kotara Ivanec koji je u sebi objedinjavao upravnu i sudsku funkciju.³⁸ Iako je centralitet sam po sebi promjenjiva kategorija, Ivanec će upravno – sudske funkcije zadržati daleko u suvremenost. Kontinuitet je bio nastavljen i stvaranjem nove države Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevine Jugoslavije. Kotaru Ivanec pripadale se upravne općine Bednja, Maruševec i Ivanec.

Središte kotara Novi Marof smješteno je u mikroregiji Doline Bednje Središnje Hrvatske, 17 km južno od grada Varaždina.³⁹ Povijest središta vezana je uz utvrdu Grebengrad koja je izgrađena krajem XII. stoljeća i spominje se u ispravi Andrije II. Arpadovića (1209.) kojom je kralj Varaždincima podijelio povlastice te utvrdio granice gradskog posjeda. Na rubu varaždinskog gradskog posjeda nalazio se “castrum Greben”.⁴⁰ U susjedstvu Grebengrada nalazio se red ivanovaca u gradu Beli s kojima grebenski velikaši nisu bili u najboljim odnosima. Početkom XIV. stoljeća između grebenskih posjednika i ivanovaca u Beli izbio je krvavi sukob koji je bio vrlo oštar te popraćen neprijateljstvima, nepravdama, uništavanjima, ubijanjima i spaljivanjima, a završio je međusobnim mirenjem sukobljenih. Povijest utvrde vezana je i uz Jana Vitovca koji je 1467. započeo gradnju samostanske crkve Blažene Djevice Marije u vlastelinskom trgovištu Remetincu, a čiju je gradnju najvjerojatnije dovršio Ivaniš Korvin ili njegova supruga Beatrix.⁴¹ Utvrdu je u XVII. stoljeću dobio Juraj Erdödy, no nakon izbijanja velikog požara utvrda je napuštena te Ljudevit Erdödy preseljava sjedište grebengradskih posjeda u nizinu rijeke Bednje gdje je 1776. sagradio jednokatni kasnobarokni dvorac četverokutnog tlocrta.⁴² Dvorac je okružen parkom i gospodarskim zgradama. Oko dvorca postupno se razvijalo naselje koje po tom vlastelinskom “Novom Majuru” dobiva ime Novi Marof. Prvi spomen Novog Marofa vezan je, međutim, uz obitelj Patačić, naime, 1666. godine u djelu “Status familiae Patachich...” grofa Aleksandra Antonija Patačića spominje se Novi Marof.⁴³ U ovom se kodeksu “Novimaroff” (Novi Marof) spominje kao obiteljsko dobro u vlasništvu Nikole III. Patačića na kojem je ponajviše boravio njegov sin Baltazar II. (1663.

³⁸ U fondu *Kotarska oblast Ivanec* Državnog arhiva Varaždin (DAVŽ) Kotarska oblast Ivanec na pojedinim se spisima naziva *Kotarska oblast kao sud Ivanec*.

³⁹ *Leksikon naselja Hrvatske* II., 524.

⁴⁰ Više o Grebengradu u: *Podno Grebengrada. Sub castro Greben*, Zbornik radova, Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije (Zagreb – Novi Marof, 2011.)

⁴¹ Lovro Manenica, *Grofovi Erdödy u ozračju hrvatske povijesti* (Novi Marof, 1993.), 53-55, 57-61.; Stjepan Razum, „Ivan Vitovec i Remetinec“ u: *Podno Grebengrada. Sub castro Greben*, Zbornik radova..., 15-24.; Anđelko Koščak, *Remetinec i Oštrice pod okriljem čudotvorne Majke Božje Čiselske* (Zagreb – Remetinec, 1998.), 18-19.

⁴² Manenica, *nav. dj.*, 57-59.

⁴³ Pavao Maček, “Rodoslovlje grofovskog ogranka Patačića od Zajezde” u: *Patačići od Zajezde i crkva u Remetincu* (Zagreb, 2006.), 9-45.; Petra Rutić, “Veleposjed Novi Marof” u: *Novomarofski zbornik* (Novi Marof, 2006.), 49-65.

– 1719.). Zasada najraniji povijesni spomen naselja na mađarskom jeziku glasi “Uj-Lepenye” ili u prijevodu “ново ladanje”. Riječ je o novoj vikendici, objektu ladanjske arhitekture kakvih je u Zagorju bio veći broj.⁴⁴ Centar Novog Marofa, iako naseljen u XVII. stoljeću, 1857. godine imao je samo 19 stanovnika. Poticaj njegovu razvitku dala je željeznička pruga koja 1886. prolazi uz naselje, a iste je godine preustrojena državna uprava te je Novi Marof postao sjedište istoimenog kotara unutar Varaždinske županije što je pogodovalo daljnjem razvitku obrta, trgovine i društvenog života. Središte kotara postao je iako je imao samo 13 kuća i 140 stanovnika.⁴⁵ Do 1886. Novi Marof pripadao je Križevačkoj županiji. Novi Marof je kao upravna jedinica obuhvaćao u svom novom sastavu 4 općine.⁴⁶ Zbog svojeg položaja uskoro postaje glavno središte, a već 1890. godine zalaganjem grofice Lujize Erdődy, u naselju Moždenec, u neposrednoj blizini Novog Marofa, otvara se i prva, za ono doba izuzetno dobro uređena i opremljena bolnica s 20 kreveta, koju od godine 1890. može koristiti već 142 žitelja.⁴⁷ Krajem XIX. stoljeća vidljiv je, iako spor, porast stanovništva pa je naselje brojilo 142 stanovnika u 19 kuća, a u naselju se nalazila pošta, kotarska zgrada i sud, poštanski ured i oružnička postaja.⁴⁸ Godine 1926., u nekadašnjem dvorcu grofa Erdődyja, otvara se Državno lječilište za plućne bolesti koje je i danas u funkciji.⁴⁹

Središte kotara Pregrada smješteno je na padinama Kuna-gore u dolini rijeke Kosteljine u zapadnome dijelu Hrvatskog zagorja, u mikroregiji Prigorja planinskoga niza Ivanščice Središnje Hrvatske, 15 km od grada Krapine.⁵⁰ Na sjevernim obroncima Kuna-gore naziru se ostatci utvrde Kostel čijem je vlastelinstvu u srednjem vijeku pripadao pregradski kraj. Prvi pisani podaci za Kostel su iz 1334., a nalaze se u Statutima zagrebačkog Kaptola u kojima se spominje župa sv. Emerika u Kostelu.⁵¹ Povijest vlastelinstva Kostel može se pratiti od dolaska grofova Celjskih koji su ga dobili 1308. godine od kralja Sigismunda uz ostale posjede u Hrvatskom zagorju. Nakon smrti posljednjeg Celjskog 1456. godine Kostel dolazi u vlasništvo Ivana Vitovca. Njegovi su potomci prešli na stranu njemačkog cara Maksimilijana pa im je tadašnji hrvatsko-ugarski vladar Matijaš Korvin oduzeo sve posjede u Hrvatskom zagorju te ih je darovao svom sinu Ivanišu Korvinu. Uskoro je Kostel ponovo promijenio vlasnika jer se Ivaniševa udovica Beatrise Frankapan udala za kneza Jurja Brandenburškog koji je kratko vrijeme

⁴⁴ Maček, “Rodoslovlje...”, 9-45.

⁴⁵ Manenica, *nav. dj.*, 59.

⁴⁶ Kotar Novi Marof rasformiran je 1946. godine.

⁴⁷ Manenica, *nav. dj.*, 81-85.

⁴⁸ Isto, 59.

⁴⁹ Isto, 85.; Rutić, “Veleposjed...”, 49-65.

⁵⁰ *Leksikon naselja Hrvatske II*, 624.

⁵¹ *Hrvatsko zagorje*, 31.

bio vlasnik Kostela. Zbog svoje rastrošnosti knez je morao prodati vlastelinstvo pa ga je 1523. godine kupio jajački ban Petar Keglević za 13.000 forinti. Krajem XVII. stoljeća Keglevići su napustili utvrdu Kostel i sele se u dolinu Pregrade gdje su sagradili dvorac i boravili do kraja XIX. stoljeća kada je posljednji Keglević prodao imanje Antunu Kaučiću. U dolini Pregrade nastaje tada i dvor Dubrava te dvor Bežanec. Pregrada se kao urbani centar počeo formirati tek uspostavljanjem upravnog centra kotara sredinom XIX. stoljeća, dok je sve do tada zadržao seoski karakter. Proces urbanizacije počinje, dakle, od 1857. kada je Pregrada postala centar kotara koji je obuhvaćao (današnje) općine Pregrada, Desinić, Hum na Sutli, Vinagora, Krapinske Toplice na krajnjem sjeverozapadnom dijelu Hrvatske i Hrvatskog zagorja, neposredno uz granicu prema Sloveniji.⁵² S novom upravnom funkcijom izgrađeno je više javnih objekata (zgrada općine, kotara, pošte, suda) čime se Pregrada počinje sve više razlikovati od okolnih seoskih naselja.⁵³ Krajem XIX. stoljeća (1890.) u kotaru je živjelo 29.111 stanovnika, s time da je Pregrada imala 641, Desinić 281, Hum na Sutli 592, Gornja Plemenščina 596 i Lupinjak 346 stanovnika.⁵⁴ Godine 1921. na površini od 200 km² živjelo je 39.482 stanovnika. U razdoblju između dva svjetska rata Pregrada je bila, prema broju stanovnika, najjače obrtničko središte u Hrvatskoj. U to vrijeme imala je i svjetski poznatu tvornicu lijekova Thierry.⁵⁵ Kotar Pregrada ukinut je 1955. kada je osnovana općina Pregrada koja će 1962. biti pripojena općini Krapina.

Kotarsko središte Zlatar smješteno je u dolini Reke u istočnome dijelu Hrvatskog zagorja, u mikroregiji Prigorja planinskoga niza Ivanščice Središnje Hrvatske, 27 km jugoistočno od grada Krapine.⁵⁶ Zlatar se prvi put spominje krajem XIII. stoljeća kao vlastelinski posjed "Zlatharia".⁵⁷ Godine 1433. dobio je vlastelin Grgur Fodroczy od kralja Matije Korvina pravo na održavanje sajmovi u Zlataru, a 1659. godine sajmeno pravo od kralja Leopolda dobio je grof Petar Keglević-Bužinski.⁵⁸ Radi povoljnog geografskog položaja nakon nestanka osmanlijske opasnosti Zlatar je počeo napredovati pa je 1699. godine oštrčki župnik Nikola Šišinački preselio iz Martinščine u Zlatar i središte župe. Od 1875. do 1886. Varaždinska se županija sastojala od 3 podžupanije: Varaždinske, Zlatarske i Krapinsko-topličke. Zlatar je, dakle, 11 godina uživao svoje najviše

⁵² Godine 1886. u kotar Pregrada pripadale su općine: Pregrada, Desinić i Hum na Sutli, a neko vrijeme i Krapinske Toplice.

⁵³ "Pregrada i okolica", *Kaj* (Zagreb, 1985.), 11.

⁵⁴ Mirko Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857. – 1971.*, Djela JAZU, knj. 54 (Zagreb, 1979.), 357-359.

⁵⁵ "Pregrada i okolica"..., 232.

⁵⁶ *Leksikon naselja Hrvatske II.*, 910.

⁵⁷ *Zlatarsko pučko školstvo (1842. - 1992.)*, (Zlatar, 1992.), 3.

⁵⁸ Isto.

administrativno promaknuće u podžupaniju. Zlatarska podžupanija obuhvaćala je nekadašnji zlatarski i stubički kotar te dijelove krapinskog i svetoivanskog kotara pa se protezala od Ivanščice do Zagrebačke gore. U vrijeme banovanja Khuena Hedervarya 1886. Zlatar je izgubio svoj županijski status te je dalje ostao samo kotarsko i općinsko središte.⁵⁹ Jurisdikcija kotarskog suda Zlatar protezala se na osam općina: Budinščina, Bedekovčina,⁶⁰ Golubovec, Hraščina, Konjščina, Lobor, Mače, Mihovljan i Zlatar-Bistrica te grad Zlatar. Uz sudsku je funkciju kroz međuratno razdoblje zadržao vodeću gospodarsku, kulturnu, crkvenu i školsku funkciju.

Središte kotara Donja Stubica smješteno je u južnom dijelu Hrvatskog zagorja, u mikroregiji Doline Krapine Središnje Hrvatske, 27 km jugoistočno od grada Krapine.⁶¹ Grad Donja Stubica u svom sastavu danas ima 10 naselja: Donja Podgora, Gornja Podgora, Hižakovec, Milekovo Selo, Hruševac, Lepa Ves, Matenci, Pustodol, Vučak, Donja Stubica. Naseljenost toga prostora zabilježena je već u razdoblju prapovijesti.⁶² Stubica se prvi put spominje u povelji Andrije II. županu Vratislavu iz 1209.⁶³, dok se kao sjedište župe spominje 1334. godine.⁶⁴ Podgrađe u tom razdoblju dobiva značajke urbanog naselja kao trgovište s razvijenim obrtom. Stubički *castrum* i podgrađe pripadali su susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu. Donjostubički građani (15 - 20 obitelji) nisu imali pisanih povlastica te su kao i kmetovi bili obvezni na davanje vlastelinu.⁶⁵ Nakon Seljačke bune⁶⁶ donjostubičko podgrađe preuzelo je ulogu građanskog središta. U drugoj polovici XVIII. stoljeća trgovište postaje sjedištem kotarskog suca Zagrebačke županije.⁶⁷ U XIX. stoljeću Stubica dobiva svoj današnji izgled manjeg urbanog naselja s razvijenim građanskim životom što je zabilježio i donjostubički župnik Petar Maraković (1832. – 1855.). Godine 1840. napisao je prvu pisanu povijest župe i mjesta Donja Stubica te je Stubicu nazvao “od starine Varoš” koju nase-

⁵⁹ Godine 1955. Zlatar je prestao biti kotarskim središtem, a 1962. godine oduzeta mu je i općina.

⁶⁰ Nakon Drugog svjetskog rata pripada općini Zabok.

⁶¹ *Leksikon naselja Hrvatske I.*, 153.

⁶² Vidi: “Arheološka svjedočanstva o prošlosti Stubice i okolice”, *Hrvatsko zagorje* 3-4 (Krapina, 2007.), 8-24.

⁶³ “1209. Andrija II. potvrđuje zagrebačkom županu Vratislavu i njegovoj braći posjede sjeverno od Medvednice” (prijevod s latinskog Branko Čičko), *Hrvatsko zagorje* 3-4 (Krapina, 2007.), 49-53.

⁶⁴ Juraj Srebačić, „Grad Donja Stubica, kulturno, turističko, obrtničko i trgovačko središte“, *Hrvatsko zagorje* 3-4 (Krapina, 2007.), 5-7.

⁶⁵ *Hrvatsko zagorje*, 49.

⁶⁶ Vidi: Josip Adamček, *Seljačka buna 1573.*, Odbor za proslavu 400. godišnjice Seljačke bune 1573. (Donja Stubica, 1968.)

⁶⁷ *Hrvatsko zagorje*, 49.

ljavaju "priprosti meštari, porijeklom iz različitih krajeva i naroda koji svojim zemaljskim gospodarima, osim što prodaju gospoštijsko vino od blagdana Sv. Jurja do blagdana Sv. Martina, plaćaju i određeni godišnji porez".⁶⁸ U XIX. stoljeću bila je i upravno središte s 3 bilježništva (notarijata) i 11 *sučija* (općina).⁶⁹ U međuratnom se razdoblju područje kotara Donja Stubica prostiralo na čitavom sjevernom pobrđu Medvednice, na Stubičko humlje i nizinu južno od rijeke Krapine koja je u to vrijeme bila granica sa zlatarskim, krapinskim i klanječkim kotarom.⁷⁰

Središte kotara Klanjec smješteno je u jugozapadnom dijelu Hrvatskog zagorja, u mikroregiji Doline Sutle Središnje Hrvatske, 22 km jugozapadno od grada Krapine.⁷¹ Pretpostavka je da je Klanjec nastao kao podgrađe utvrde Cesargrad kojeg izvori prvi puta bilježe 1399. godine, iako je vjerojatno znatno stariji, izgrađen kao jedna u nizu obrambenih utvrda u XII. ili XIII. stoljeću. U povijesnim se dokumentima prvi puta javlja 1463. godine, a naziv naselja uvjetovao je položaj njegova smještaja – na ulazu u klanac Zelenjak. Nakon promjene nekolicine vlasnika, godine 1521. Cesargrad dolazi u ruke Tome Bakača Erdödy. Krajem XVI. stoljeća utvrda više nije zadovoljavala potrebe za stanovanjem, a i nestalo je osmanlijske opasnosti pa su Erdödy u dolini Sutle izgradili novi dvorac Novi Dvori Cesargradski (1603.). Od sredine XIX. stoljeća Erdödy su počeli prodaju dijela dvorca i posjeda obitelji Bruckner, ali dijelom ostaju u vlasništvu do 1914. godine. Status trgovišta Klanjec je stekao 1598. i zadržat će ga još i u XIX. stoljeću kada Klanjec i doživljava svoj najveći razvoj. Naime, od 1851. postaje sjedištem podžupanije u sastavu Varaždinske županije, a od 1854. i sjedištem kotara. Krajem XIX. stoljeća Klanjec je brojio oko 700 stanovnika, imao status trgovišta te bio sjedište kotarske oblasti, kotarskog suda, tu je djelovao općinski ured, oružnička postaja i kraljevski poštanski ured.

Središte kotara Krapina smješteno je u središnjem dijelu Hrvatskog zagorja, u mikroregiji Prigorja planinskoga niza Ivanščice Središnje Hrvatske, 59 km

⁶⁸ Branko Čičko, "Prošlost Donje Stubice „Od starine zvane varoš". Uz osamstotu godišnjicu prvog spomena imena Stubica", *Hrvatsko zagorje* 3-4 (Krapina, 2007.), 25-53.

⁶⁹ Srebačić, *nav. dj.*, 5-7.

⁷⁰ Kotar Donja Stubica prostor je današnjih općina Marija Bistrica, Gornja Stubica, Donja Stubica, Stubičke Toplice, Oroslavje, Jakovlje i Bistra.

⁷¹ *Leksikon naselja Hrvatske I.*, 344. Naselja u općini su Bobovec Tomaševečki, Bratovski Vrh, Cesarska Ves, Dol Klanječki, Florijan, Goljak Klanječki, Gorkovec, Gredice, Klanjec, Ledine Klanječke, Lepoglavec, Letovčan Novodvorski, Letovčan Tomaševečki, Lučelnica Tomaševečka, Mihanovićev Dol, Novi Dvori Klanječki, Police, Rakovec Tomaševečki i Tomaševac.

sjeverozapadno od grada Zagreba.⁷² Krapina se prvi put spominje u pisanim dokumentima krajem XII. stoljeća, a razvijeno gradsko naselje od sredine XIV. stoljeća. Dakako, naseljenost toga kraja postoji u kontinuitetu od razdoblja prapovijesti. Prvi pisani spomen Krapine u povelji je iz 1193. godine kojom je pečuški biskup Kalan, a ujedno i upravitelj Kraljevine Dalmacije i Hrvatske dopustio zagrebačkom biskupu Dominiku i njegovim nasljednicima pravo ubiranja desetine od uroda žitarica i vina u Krapini, Okiću i Podgorju. Uz mjesto Krapina spominje se 1225. godine i kraljevska utvrda - burg u kojem je 2. lipnja spomenute godine boravio hrvatsko-ugarski kralj Bela IV. Arpadović. Pisani izvori u obliku kraljevskih povlastica nastavljaju se od XIII. pa sve do sredine XIX. stoljeća. Kralj Ludovik I. Anžuvina 1347. dodijelio je Krapini privilegij slobodnoga kraljevskog grada i time Krapincima omogućio znatnu autonomiju. Nakon njegove smrti, krapinsku utvrdu i pravo izravnog vladanja u Krapini naslijedio je novi hrvatsko-ugarski kralj Žigmund Luksemburški (1387. - 1437.). Tijekom povijesti krapinska je utvrda često mijenjala vlasnike, bilo da se radilo o kupnji, ženidbi ili darivanju pa su tamo stolovali kneževi Celjski (nakon što su dobili „Stari grad“ od kralja Žigmunda, dobivaju i titulu grofovi Zagorski), obitelj Keglević, obitelj Drašković, grof Wojkffy, a posljednji gospodari grada bile su obitelji Lichtenberg i Ottenfels. U vrijeme osmanlijske opasnosti u krapinskoj su utvrdi bile održavane i sjednice Hrvatskog sabora (1598., 1599., 1600., 1605. i 1607.) što potvrđuje status Krapine kao trgovačko-obrtničkog središta. Razvoj grada na temelju kraljevskih privilegija prestao je u vrijeme Hrvatskog narodnog preporoda, a za Krapinu je započelo vrijeme modernizacije, moderne gradske uprave i modernog građanskog društva. Modernizacijski procesi nastavljaju se i tijekom druge polovice XIX. stoljeća sve do izbijanja Prvoga svjetskog rata. Grad je dobio modernu upravu i sudstvo, a promijenila se i socijalna struktura stanovništva. Veliku ulogu imala je i gradnja “Zagorske željeznice” 1886. godine koja je zbog svoje važnosti prozvana “žilom kucavicom” Hrvatskog zagorja.⁷³ Kotarska oblast Krapina, ustrojena u procesu modernizacije 1854., nastavlja svoje djelovanje i funkciju i u razdoblju 1918. – 1941. kao *Sresko načelstvo Krapina*.

Ustrojavanjem Banovine Hrvatske krajem kolovoza 1939. kotarevi Hrvatskog zagorja pripali su neposredno pod nadležnost Banske vlasti u Zagrebu koja je bila

⁷² *Leksikon naselja Hrvatske* I., 379. Općine Krapinsko-zagorske županije jesu Bedekovčina, Budinščina, Desinić, Đurmanec, Gornja Stubica, Hrašćina, Hum na Sutli, Jesenje, Konjščina, Kraljevec na Sutli, Krapinske Toplice, Kumrovec, Lobor, Mače, Marija Bistrica, Mihovljan, Novi Golubovec, Petrovsko, Radoboj, Stubičke Toplice, Sveti Križ Začretje, Tuhelj, Veliko Trgovišće, Zagorska Sela i Zlatar Bistrica.

⁷³ *Krapina – grad povijesti i kulture* (Krapina, 2004.); Više o Krapini: Stjepan Ortner, *Povjest gradine i trgovišta Krapine* (Zagreb, 1899.), reprint Krapina, 1993.

vrhovni organ upravne vlasti Banovine Hrvatske. Na čelu Banske vlasti nalazio se ban, odgovoran kralju i Saboru.⁷⁴ Promjene u administrativno-teritorijalnom ustroju nastupit će 1941. stvaranjem Nezavisne Države Hrvatske.

HRVATSKO ZAGORJE – AREA AND HISTORICAL-GEOGRAPHIC CHARACTERISTICS

By Suzana Jagić, Ivanec

Summary

The paper elaborates on defining the regional dimension of Hrvatsko zagorje's borders while observing timeline boundaries formed in Croatian society circumstances up till 1941. Along with the geographical principle of regionalization, the paper deals with non-geographic regionalization as regards to the administrative and political organization of Hrvatsko zagorje.

Finally, Hrvatsko zagorje districts such as Ivanec, Novi Marof, Pregrada, Zlatar, Stubica, Krapina, and Klanjec are reviewed in respect to their development.

Key words: Hrvatsko zagorje; regionalization, regional dimension, historical-geographic characteristics; district

---

⁷⁴ Uredba o ustrojstvu Banske Vlasti, u: Vladimir Pavlaković, *Banovina Hrvatska. Politička, administrativna i ekonomska struktura*(Zagreb, 1939.)